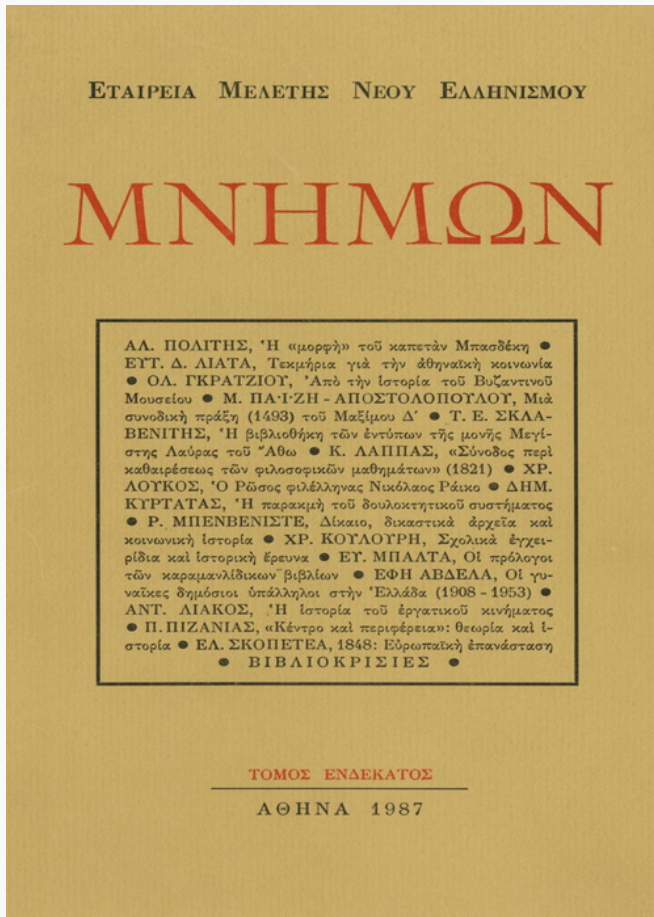

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ' ΠΟΤ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β'

ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.128](https://doi.org/10.12681/mnimon.128)

ΑΔ. ΠΟΛΙΤΗΣ, 'Η «μορφή» του καπετάν Μπασιόκη •
ΕΥΓ. Δ. ΛΙΑΤΑ, Τεκμήρια για την αθηναϊκή κοινωνία
• ΟΔ. ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ, 'Από την ιστορία του Βυζαντινού
Μουσείου • Μ. ΠΑΪΖΗ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μια
συνοδική πράξη (1493) του Μαξιμου Δ' • Τ. Ε. ΣΚΛΑ-
ΒΕΝΙΤΗΣ, 'Η βιβλιοθήκη των εντύπων της μονής Μεγί-
στης Λαύρας του 'Αθω • Κ. ΛΑΠΠΑΣ, «Σύννοδος περί
καθαιρέσεως των φιλοσοφικών μαθημάτων» (1821) • ΧΡ.
ΛΟΥΚΟΣ, 'Ο Ρώσος φιλέλληνας Νικόλαος Ράικο • ΔΗΜ.
ΚΥΡΤΑΤΑΣ, 'Η παρακμή του δουλοκτητικού συστήματος
• Ρ. ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ, Δίκαιο, δικαστικά αρχεία και
κοινωνική ιστορία • ΧΡ. ΚΟΥΛΟΥΡΗ, Σχολικά έγχει-
ρίδια και ιστορική έρευνα • ΕΥ. ΜΠΑΛΑΤΑ, Οι πρόλογοι
των καραμανλίδικων βιβλίων • ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, Οι γυ-
ναίκες δημόσιοι υπάλληλοι στην 'Ελλάδα (1908 - 1953) •
ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ, 'Η ιστορία του εργατικού κινήματος
• Π. ΠΙΖΑΝΙΑΣ, «Κέντρο και περιφέρεια»: θεωρία και Ι-
στορία • ΕΛ. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, 1848: Ευρωπαϊκή επανάσταση
• ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ •

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ

ΑΘΗΝΑ 1987

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (2003). ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ' ΠΟΤ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β'. *Μνήμων*, 11, 74–82. <https://doi.org/10.12681/mnimon.128>

ΜΙΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (1493) ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ Δ' ΠΟΥ ΑΠΟΔΙΔΕΤΑΙ ΣΤΟΝ ΝΗΦΩΝΑ Β'

Στον κώδικα 276 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων σώζεται, στα φύλλα 156^v - 157^r, το αντίγραφο μιας συνοδικής πράξης του 15ου αιώνα· το πρωτότυπο ως σήμερα λανθάνει και ό,τι έχει αντιγραφεί στον ιεροσολυμιτικό κώδικα αποτελεί τον μοναδικό μάρτυρα της πράξης¹.

Στο τέλος του κειμένου αναγράφεται η χρονολογία *ἐν ἔτει ζα^ο* και στη θέση της υπογραφής ο αντιγραφέας έχει σημειώσει *Νήφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*². Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς όταν δημοσίευσε το 1890 το κείμενο βασίστηκε στα δύο αυτά στοιχεία και σημείωσε ότι πρόκειται για συνοδική πράξη που εκδόθηκε (μεταξύ τῶν ἐτῶν 1492 - 1493, ἐπὶ πατριάρχου Νήφωνος Β')³. Πραγματικά το από κτίσεως κόσμου έτος ζα' αντιστοιχεί στο χρονικό διάστημα Σεπτέμβριος 1492 - Αύγουστος 1493 και ο πατριάρχης που φέρεται να έχει υπογράψει την πράξη θα πρέπει να είναι ο Νήφων Β', αφού ο Νήφων Α' πατριάρχευσε στην περίοδο 1310 - 1314. Μια ανακολουθία όμως υπάρχει ανάμεσα στα δύο αυτά στοιχεία του

1. Στην περιγραφή του κώδικα που έχει δώσει ο Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς στην *Ιεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη* 1, Πετρούπολη 1891 [φωτομηχανική ανατύπωση, Βρυξέλλες 1963] 333 - 353 αναφέρεται : «276. Τεύχος χαρτῶν (0,203X0,155) ἐκ φύλλων 346, γραφὲν παρὰ διαφόρων ἀτόμων τελευταίως τῆς ιζ' καὶ ἀρχομένης τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος... 114. Νήφωνος α' [= β'] Κωνσταντινουπόλεως συνοδικὴ πράξις περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας (1493). Ἀρχ. «Καὶ ἱατρῶν ἐκεῖνος ἀριστος», φ. 156β» (σ. 346).

2. Αναπτύσσω σιωπηρὰ τις συντομογραφίες. Ο εκδότης του κειμένου, για τον οποίο βλ. αμέσως πιο κάτω, προσθέτει : «νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμηνικὸς πατριάρχης», λέξεις που συμπληρώνουν τον τίτλο του αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ που δεν υπάρχουν στο κείμενο του ιεροσολυμιτικῶν κώδικα.

3. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἐγγραφα περὶ δύο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν», Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεία τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* 2, Ἀθήνα 1890, 225. Τὴν ἴδια ἀπόψη υποστήριξε καὶ το 1898 στο ἄρθρο του «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαυλείας», *Byzantinische Zeitschrift* 7(1898) 50-56. Το 1907 ο R. Bousquet στη μελέτη του «L'évêché de Daulia - Talantion», *Echos d'Orient* 10(1907) 295-299 σημείωνε καὶ αὐτός : «Les patriarches intervinrent, en effet, plus d'une fois, comme Maxime II, 1477-81; Niphon II en 1492 ou 1493». Πρβ. πρόσφατα Τάσος Αθ. Γριτόπουλος, «Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, Ἐπισκοπή», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* 4, Ἀθήνα 1964.

κειμένου, τη χρονολογία και την υπογραφή—ανακολουθία που δεν έχει ως τώρα επισημανθεί, με αποτέλεσμα να μην έχουν αναθεωρηθεί οι απόψεις που διατυπώθηκαν και καθιερώθηκαν από τα τέλη του 19ου αιώνα: στο διάστημα 1492 - 1493 τον οικουμενικό θρόνο κατείχε ο Μάξιμος Δ' και όχι ο Νήφων Β'⁴. Θα πρέπει, άραγε, βασιζόμενοι στα στοιχεία αυτού του εγγράφου να διορθώσουμε το χρόνο ανόδου στον οικουμενικό θρόνο του Νήφωνα Β' ; ή μήπως η χρονολογία της πράξης είναι αυτή που θα πρέπει να διορθωθεί ;

Ας παρουσιάσουμε πρώτα τα ιστορικά στοιχεία όπως προβάλλουν από το κείμενο της πράξης που περιέχεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα.

Η υπόθεση αφορά την ενότητα της επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου⁵, ενώ τα πρόσωπα που προκάλεσαν, άμεσα ή έμμεσα, την έκδοση της συνοδικής πράξης είναι δύο, ο έξαρχος Αθηνών Δωρόθεος και ο επίσκοπος Ταλαντίου Νείλος. Ο πρώτος διαίρεσε κάποτε την επισκοπή Διαυλείας σε δύο επιμέρους επισκοπές, της Διαυλείας και του Ταλαντίου⁶. Ο Νείλος, επίσκοπος της μιας από τις δύο εκκλησιαστικές περιφέρειες που προκύψανε από τη διάσπαση, προσέφυγε στη σύνοδο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, κατήγγειλε την ενέργεια του Δωροθέου ως αντικανονική και ζήτησε την ακύρωσή της⁷. Πραγματικά, η πατριαρχική σύνοδος επικαλούμενη τὴν ἀνάγκη ἐπικρατήσασαν συνήθειαν αποκατέστησε με την πράξη της την ενότητα της επισκοπής και ονόμασε τον Νείλο επίσκοπο της ενιαίας πια επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου.

Τα ελατήρια της πράξης του εξάρχου Αθηνών τα περιγράφει εύγλωττα η συνοδική πράξη: ο Δωρόθεος ενήργησε ἐπὶ φιλοχρηματίας πράξει⁸. Αλλά και η προσφυγή του Νείλου στη σύνοδο δεν πρέπει να ήταν ανυστερόβουλη. Το αίτημά του να αποκατασταθεί η παλαιά τάξη φαίνεται να μην το υπαγόρευσε μόνο η πίστη του στους κανόνες και την τάξη της εκκλησίας, αφού άλλωστε ο ίδιος είχε αποδεχτεί έναν «αντικανονικό» επισκοπικό θρόνο: το υποκίνησε ασφαλώς και μια ευνοϊκή συγκυρία: η χηρεία του θρόνου της άλλης

4. Χ. Πατρινέλης, «Χρονολογικός κατάλογος των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως κατά την περίοδο 1453 - 1669», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* 10, Αθήνα 1974, 102. Ας σημειωθεί ότι πολλά στοιχεία των παλαιών πατριαρχικών καταλόγων έχουν σήμερα αναθεωρηθεί, ωστόσο για το διάστημα 1492 - 1493 δεν αναφέρεται ο Νήφων Β' ως οικουμενικός πατριάρχης ούτε στους παλαιούς ούτε στους νεότερους καταλόγους. Βλ. και όσα αναφέρω πιο κάτω, σ. 80.

5. Βιβλιογραφία για την επισκοπή δίνεται στη σημ. 16.

6. στ. 13-15 του κειμένου της πράξης που ο αναγνώστης μπορεί να βρει στο τέλος της μελέτης.

7. στ. 21-25.

8. στ. 16.

επισκοπής, της Διαυλείας⁹. Έτσι, αντίδικος στην προσφυγή του ή άμεσος διεκδικητής του ενοποιημένου επισκοπικού θρόνου, στην περίπτωση που η προσφυγή θα γινόταν δεκτή, δεν υπήρχε. Και πραγματικά, με την απόφαση της συνόδου και η παλαιά τάξη αποκαταστάθηκε και η εξουσία του Νείλου επεκτάθηκε στη μείζονα περιοχή της Διαυλείας.

Το κύριο ερώτημα που τίθεται είναι : πότε συνέβησαν αυτά ; Τα δύο πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στην υπόθεση είναι ασφαλώς πρόσωπα ιστορικά, και θα μπορούσαν να μας δώσουν, καταρχήν, ένα χρονικό στίγμα. Ωστόσο, από τα κείμενα δεν γίνεται σαφές αν τα δύο αυτά πρόσωπα και κατ' επέκταση οι ενέργειές τους ήταν σύγχρονες.

Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς ταυτίζει τον Δωρόθεο *ποτέ έξαρχον Ἀθηνῶν* με το μητροπολίτη Αθηνών που μας είναι γνωστός από μια πράξη που εκδόθηκε από το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στα τέλη του 14ου αιώνα¹⁰. Με την πράξη αυτή ο πατριάρχης και η σύνοδος απαλλάσσουν, το μάρτιο του 1393, τον Δωρόθεο από τις κατηγορίες που είχαν διατυπωθεί εναντίον του για συνεργασία με τους Τούρκους και τον αναγνωρίζουν ως νόμιμο μητροπολίτη Αθηνών, *έξαρχο πάσης Ελλάδος και πρόεδρο Θηβών και Νέων Πατρών*. Δύο ακόμη πράξεις, που εκδόθηκαν τον αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1395 αντίστοιχα, αναφέρονται και αυτές σε εκκρεμούσες εναντίον του Δωροθέου κατηγορίες¹¹. Ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς δεν έχει εκθέσει το σκεπτικό που τον οδήγησε να ταυτίσει τον *ποτέ έξαρχον Ἀθηνῶν* που αναφέρει η πράξη του 15ου αιώνα με τον μητροπολίτη Αθηνών Δωρόθεο του 14ου αιώνα, όταν μάλιστα ένας άλλος Δωρόθεος μνημονεύεται ως μητροπολίτης Αθηνών το 1472¹². Επειδή όμως το κείμενο της πράξης δεν αναφέρει

9. Την πληροφορία μάς παρέχει μια πατριαρχική πράξη του 1572, για την οποία βλ. πιο κάτω.

10. Βλ. F. Miklosich - I. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana* 2, Βιέννη 1862, 165-170. Πρβ. J. Darrouzès, *Les registres des Actes du patriarcat de Constantinople* 1, 6, Παρίσι 1979, N. 2921.

11. F. Miklosich - I. Müller, *ό.π.*, 256 και 258-259. Οι δύο αυτές πράξεις δεν αναφέρουν το όνομα του μητροπολίτη Αθηνών που υπαινίσσονται, αλλά για το ότι αναφέρονται στον Δωρόθεο βλ. J. Darrouzès, *ό.π.*, N. 3010 και N. 3013. Για τη δράση του Δωροθέου βλ. και Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, *Ιστορία της πόλεως Αθηνών κατά τους μέσους αιώνας*, μετ. Σπ. Π. Λάμπρος, 2, Αθήνα 1904, 247 και D. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée* 1, Παρίσι 1932, 129.

12. Σώζεται η συνοδική πράξη της μεταθέσεώς του από τη μητρόπολη Αθηνών στη μητρόπολη Τραπεζούντος στο Αρχείο της Μονής Παντοκράτορος του Αγ. Όρους. Την πράξη έχει δημοσιεύσει ο Χρυσανθος μητροπολίτης Τραπεζούντος, «Η Εκκλησία Τραπεζούντος», *Αρχαίον Πόντου* 4-5(1933 - 1936) 532-533, όπου και πανομοιότυπο του εγγράφου.

τον Δωρόθεο ως μητροπολίτη, αλλά μόνον ως έξαρχο¹³, θα πρέπει, νομίζω, να οδηγηθούμε στην αναζήτηση ενός άλλου Δωροθέου, που στάλθηκε από το πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ως έξαρχος είτε σε περίοδο χηρείας του θρόνου των Αθηνών, είτε για να διεκπεραιώσει κάποια συγκεκριμένη εκκλησιαστική υπόθεση¹⁴. Αν όμως μείνουμε στην ιδέα ότι μητροπολίτη υπονοεί η πατριαρχική πράξη που εξετάζουμε, τότε φαίνεται πιθανότερο να αναφέρεται στον Δωρόθεο, μητροπολίτη Αθηνών ως το 1472, παρά στον ομώνυμό του του 14ου αιώνα.

Αλλά και τον επίσκοπο Νείλο δεν μπορούμε να τον εντοπίσουμε χρονικά με μεγαλύτερη ακρίβεια· είναι ασφαλώς το ίδιο πρόσωπο που υπογράφει ως *ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Δαυλείας καὶ Ταλαντίου Νεῖλος* σε μια πράξη που εκδόθηκε επί Νήφωνος Β', πράξη όμως που παρουσιάζει και αυτή προβλήματα χρονολογικά. Σύμφωνα με το κείμενο που έχει δημοσιεύσει ο Επ. Σταματιάδης, η πράξη εκδίδεται *Ἰουνίου ις', Ἰνδικτιῶνος β'*. Καμία όμως από τις τρεις πατριαρχείες του Νήφωνος Β' δεν συμπίπτει με β' Ἰνδικτιῶνα· είναι πιθανό να διαβάστηκε εσφαλμένα ο αριθμός της Ἰνδικτιῶνας, πιθανότητα που σήμερα δεν μπορούμε να την επιβεβαιώσουμε, επειδή το τελευταίο τμήμα της πράξης έχει αποκοπεί¹⁵.

Το χρονικό, ωστόσο, στίγμα που αναζητούμε μας το δίνει μια άλλη συνοδική πράξη, που εκδόθηκε το 1572 για την ίδια επισκοπή· γιατί το θέμα της ενότητάς της δεν φαίνεται να έληξε με την πράξη του 15ου αιώνα¹⁶. Ας

13. Ανάλογη διατύπωση, *ὁ ἐξαρχικῶς κατέχων ποτὲ τὴν τῶν Ἀθηνῶν μητρόπολιν*, χρησιμοποιείται και στην πράξη του 1572, για την οποία βλ. πιο κάτω.

14. Μολοντί ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς είχε εκθέσει παρόμοιο προβληματισμό στο άρθρο του «Ἐγγραφα...» που δημοσίευσε το 1890, εννιά χρόνια αργότερα στο άρθρο του «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς...» υποστήριξε ότι «οὗτος ὁ Δωρόθεος ἦτο μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ἔξαρχος πάσης Ἑλλάδος ἔτει 1393».

15. Επ. Σταματιάδης, *Εκκλησιαστικά Σύλλεκτα*, Σάμος 1891, 37-43. Το κείμενο της πράξης σώζεται σήμερα ενσωματωμένο στο χφ 12 της Μητροπόλεως Σάμου (olim Μονῆς Τιμίου Σταυροῦ). Σύμφωνα με τον Σταματιάδη, η πράξη έφερε την υπογραφή του Νήφωνος και 26 αρχιερέων συνοδικῶν.

16. Η σύνοδος θα ασχοληθεῖ αρκετές ακόμη φορές με την ενότητα της επισκοπῆς Δαυλείας και Ταλαντίου. Για παράδειγμα, το 1537 μαρτυρεῖται μόνον «ἐπίσκοπος Δαυλείας». Λίγο αργότερα, στη διάρκεια της πατριαρχείας του Διονυσίου Β' (1546 - 1556), εκδίδεται επικυρωτική πράξη της ενότητος της επισκοπῆς, το 1562 όμως μαρτυρούνται δύο διαφορετικοί ἐπίσκοποι για τη Δαυλεία και το Ταλάντιο. Ωστόσο, ο Μητροφάνης Γ' (1565 - 1572) επικυρώνει την ενότητα και το ίδιο κάνει αμέσως μετά, τον ἰούνιο του 1572, ο Ιερεμίας Β'. Γενικότερα για την επισκοπή και τις περιπέτειες της βλ. Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἐγγραφα...», ο ίδιος, «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς...», ο ίδιος, «Ἐπισκοπή Δαυλείας καὶ Ταλαντίου», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 2(1908) 409, Μ. Γεδεών, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν», Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα*

παρακολουθήσουμε την υπόθεση και την εξέλιξή της, όπως την παρουσιάζει το κείμενο του 1572 που υπογράφεται από τον Ιερεμία Β'¹⁷.

Στο ιστορικό της πράξης διαβάζουμε ότι, μολονότι η Διαύλεια αποτελούσε πάντα μία επισκοπή, στην οποία ήταν ενταγμένο και το Ταλάντιο, ταῖς καιρικαῖς ἀνωμαλιαῖς ὁ ἐξαρχικῶς κατέχων ποτὲ τὴν τῶν Ἀθηναίων μητροπολιν, ὁ Δωροθέος ἐκεῖνος διέσπασε τὴν επισκοπή και χειροτόνησε στο Ταλάντιο ἄλλον ἐπίσκοπο¹⁸. Στη συνέχεια, αφού περιγραφούν οι ενέργειες που έκανε ο Ταλαντίου Νείλος προς τη σύνοδο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως προκειμένου να ακυρωθεί η διασπαστική εκείνη ενέργεια του Δωροθέου, δηλώνεται και η απόφαση της συνόδου: διὸ και δέδοται τότε γνώμη συνοδικῆ, ἵνα ἡ τοιαύτη πράξις τοῦ Δωροθέου ἐκεῖνου εἴη πεπανμένη, ὡς ἄλλοτρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας και τάξεως, λέγεται δὲ μία και μόνη ἐπισκοπή ἡ τῆς Διαυλείας, ὡς ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν.

Ὡς το σημεῖο αὐτὸ τα γεγονότα μᾶς ἦταν γνωστά ἀπὸ το κείμενο που σώζεται στον ιεροσολυμιτικὸ κώδικα. Η συνοδική πράξη, ὅμως, του 1572 μας δίνει και τη συνέχεια της υπόθεσης: *Παραδραμόντων δὲ χρόνων και μόνων τεσσάρων*, ο τότε μητροπολίτης Αθηνῶν Νεόφυτος ζήτησε να διασπάσει πάλι τὴν επισκοπή και να αποσπάσει το Ταλάντιο ἀπὸ τὴ Διαύλεια. Τότε ο Νείλος ἀναγκασθεὶς ἐνεφάνισε τῷ ἀγιωτάτῳ και μακαρίῳ πατριάρχει κῦρ Νήφωνι και τῇ συνόδῳ τὸ τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου κῦρ Μαξιμου συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ ἀκουσθέν, ὡς νομίμως και κανονικῶς γεγονός, ἐβεβαιώθη και παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου κῦρ Νήφωνος... τοῦ εἶναι ἠνωμένον τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Διαυλείας και τὸ Ταλάντιον (...)¹⁹.

Απὸ το ἀπόσπασμα αὐτὸ γίνεται φανερό πως μια βασική διαφορά, ἀπὸ τὴν ἀπόψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματικῆς, διέκρινε τα δύο γράμματα

τῆς *Ιστορίας τῶν Αθηναίων* 2, Αθήνα 1890, 254, J. van den Gheyn, «Le siège épiscopal de Diaulia en Phocide», *Byzantinische Zeitschrift* 6(1897) 92-95, G.F. Gammurrini, «Nota sulla serie dei Vescovi di Daulio in Grecia», *Bessarione* 4 (1898), NN. 27-28, 289 και R. Bousquet, ὁ.π.

17. Το κείμενο τῆς πράξης σώζεται στα φφ. 19-21 του κώδικα 11 του Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως και ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τον Α. Παπαδόπουλο - Κεραμέα, («Ἐγγραφα...»), 226-229. Τον κώδικα, που σήμερα βρίσκεται στην Τουρκική Ιστορική Εταιρεία (Türk Tarih Kurumu) τῆς Ἀγκυρας, ἔχει περιγράψει ο P. Moraux, *Bibliothèque de la société turque d'Histoire. Catalogue des manuscrits grecs*, Ἀγκυρα 1964, 26-34. Τα ἀποσπάσματα που δίνω ἀκολουθοῦν τὴν ἐκδοση Παπαδόπουλου - Κεραμέα.

18. Ολόκληρη ἡ ιστορική περίοδος που προηγήθηκε και ἀκολούθησε τὴν Ἄλωση εἶναι τόσο ταραγμένη, ὥστε ἡ ἔκφραση «ταῖς καιρικαῖς ἀνωμαλιαῖς» να μην μπορεῖ να θεωρηθεῖ υπαινιγμός για μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή.

19. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμέας, ὁ.π., 227. Η ἀραίωση εἶναι δική μου.

που έφεραν τις υπογραφές του Μαξίμου και του Νήφωνος αντίστοιχα : το πρώτο ήταν η αρχική συνοδική πράξη, που αποκαθιστούσε τη διασπασθείσα κάποτε από τον Δωρόθεο ενότητα και ονόμαζε τον Νείλο επίσκοπο της ενιαίας επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου· το δεύτερο, που έφερε την υπογραφή του Νήφωνος και που αποτελούσε επιβεβαίωση του πρώτου, ήταν μια συνοδική επικυρωτική πράξη. Τούτο σημαίνει ότι η διπλωματική υφή του πατριαρχικού κειμένου που σώζεται στον ιεροσολυμιτικό κώδικα μπορεί να μας αποκαλύψει ποιός ήταν ο πατριάρχης που το υπέγραψε.

Κατά συνέπεια, το ερώτημα στο οποίο καλούμαστε να απαντήσουμε είναι αν η συνοδική πράξη που εξετάζουμε περιέχει στοιχεία που μας επιτρέπουν να την κατατάξουμε στην κατηγορία των επικυρωτικών συνοδικών πράξεων. Στο κείμενό της όμως δεν εντοπίζουμε κανένα τέτοιο στοιχείο : δεν υπάρχει καμία αναφορά σε προηγούμενη πράξη, σε αυτήν, δηλαδή, που υποτίθεται ότι επικυρώνει· δεν υπάρχει σε κανένα σημείο του κειμένου ο χαρακτηρισμός «επικυρωτική» ή «επιβεβαιωτήρια»· ούτε, τέλος, υπάρχει στη διατύπωση της απόφασης ο τύπος *ἀποφαινόμεθα και ἐπικυροῦμεν ἢ ἡ μετριότης ἡμῶν ἐπιβεβαιούσα...* Όλα δείχνουν ότι η πράξη που έχουμε μπροστά μας δεν είναι επικυρωτική· επομένως, δεν μπορεί να είναι αυτή που υπέγραψε ο Νήφων. Πρόκειται, προφανώς, για την αρχική συνοδική πράξη, που, σύμφωνα με το κείμενο του 1572, εκδόθηκε από τον Μάξιμο.

Το συμπέρασμα αυτό το επιβεβαιώνει και κάποιο άλλο σημείο του κειμένου του 1572. Ο τότε επίσκοπος Διαυλείας και Ταλαντίου Σωφρόνιος, είτε ακολουθώντας τη συνηθισμένη κατά τις αλλαξοπατριαρχείες τακτική, είτε απειλούμενος από κάποιον επικείμενο διεκδικητή, σπεύδει στην Κωνσταντινούπολη και ζητά από τον νέο πατριάρχη Ιερεμία Β' να επικυρώσει την ενότητα της επισκοπής του²⁰. Η επικυρωτική πράξη που εκδίδεται κοντά στις άλλες πληροφορίες μας αποκαλύπτει και τη γραφειοκρατική πρακτική της εποχής : καθώς τα αρχεία του πατριαρχείου είχαν κατά καιρούς υποστεί ανεπανόρθωτες φθορές, ο Σωφρόνιος προσκομίζει, προκειμένου να στηρίξει το αίτημά του, *τὰς συνοδικὰς πράξεις τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων πατριαρχῶν, τοῦ τε κῆρ Μαξίμου καὶ κῆρ Νήφωνος, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς μετ' αὐτούς, τοῦ τε κῆρ Διονυσίου καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν κῆρ Μητροφάνους (...)*²¹. Η σειρά με την οποία παρατίθενται τα ονόματα δείχνει ότι ο Μάξιμος ήταν ο πρώτος στον κατάλογο των πατριαρχών που εκδόσανε πράξεις σχετικές με την ενότητα της επισκοπής Διαυλείας και Ταλαντίου· οι πράξεις που εκδόθηκαν από τους άλλους πατριάρχες —τον Νήφωνα Β', τον Διονύσιο Β',

20. Για τις συχνές αμφισβητήσεις της ενότητας της επισκοπής βλ. όσα αναφέρουμε στη σημ. 16.

21. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ό.π., 228.

τον Μητροφάνη Γ' και τον Ιερεμία Β'— ήταν, όπως φαίνεται, επικυρωτικές της πρώτης. Το κείμενο, βέβαια, αυτό το γνώριζε ο Παπαδόπουλος - Κεραμεύς και σε αυτό στηρίχτηκε ασφαλώς για να διατυπώσει την υπόθεση ότι «υπήρχον και έγγραφα τῶν πατριαρχῶν Μαξίμου Γ' ἢ Δ', Διονυσίου Β' καὶ Μητροφάνους Γ', ὧν ἡ τύχη ἀγνοεῖται πρὸς τὸ παρόν»²². Τὴν ἴδια ἀποψη υποστήριξε και αργότερα, όταν σημείωνε ὅτι ἡ διαίρεση τῆς ἐπισκοπῆς «φαίνεται μείνασα ἐν ἐνεργείᾳ μέχρι τοῦ πατριάρχου Μαξίμου Γ' (1477 - 1481) ὅστις διὰ σιγίλλου, μὴ γνωστοῦ μέχρι σήμερον, ἀκυρώσας τὴν πράξιν τοῦ Δωροθέου ἀπέδωκεν τὴν ἐπισκοπὴν Διαυλείας εἰς τὸ Ταλάντιον»²³. Εἶναι φανερό πως δεν εἶχε υποψιαστεί ὅτι τὸ «μὴ γνωστὸν μέχρι σήμερον» ἐγγράφο, τοῦ ὁποῦ «ἡ τύχη ἀγνοεῖται πρὸς τὸ παρόν», ἦταν αὐτὸ ακριβῶς που δημοσίευε.

Δεν πρέπει βέβαια, να ξεχνάμε ὅτι τὴν εποχὴ που ἔγραψε ὁ Παπαδόπουλος - Κεραμεύς τις μελέτες του, στα τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, εἶχε ὑπόψη τοῦ πατριαρχικοῦ καταλόγου που σήμερα ἔχουν αναθεωρηθεῖ. Ὁ Μάξιμος Γ', που ἀναφέρεται και ἀπὸ τὸν Ζαχαρία Μαθᾶ²⁴ και ἀπὸ τὸν Παγκράτιο Δημάρη²⁵ ὅτι ἀνεβαίνει στον πατριαρχικὸ θρόνο το 1493, εἶναι, σύμφωνα με τοὺς νεότερους πατριαρχικοὺς καταλόγους, ὁ Μάξιμος Δ' που ἐκλέγεται πατριάρχης στις αρχές τοῦ 1491. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τοῦ υποψιάζεται ὁ Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, ἀφοῦ σημειώνει «Μαξίμου Γ' ἢ Δ'»: ἐκεῖνο ὅμως που τοῦ διαφεύγει εἶναι ὅτι στο διάστημα 1492—1493 οὔτε ὁ Νήφων Β' εἶναι στον οἰκουμενικὸ θρόνο, οὔτε και κανένας κατάλογος τον φέρει ως πατριάρχη.

Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὁ Μάξιμος Δ' εἶναι ὁ πατριάρχης που βρισκόταν στον οἰκουμενικὸ θρόνο τὴ στιγμὴ που ἐκδόθηκε ἡ συνοδικὴ πράξι που μελετούμε ἐπιβεβαιώνεται και ἀπὸ ἓνα ἀκόμη στοιχείο που περιέχεται στο κείμενο τοῦ 1572. Τέσσερα χρόνια μας πληροφορεῖ ὅτι μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἀρχικῆς πράξης—που, σύμφωνα με ὅσα ἀναφέραμε, τὸ κείμενό τῆς σώζεται στον ἱεροσολυμιτικὸ κώδικα— ως τὴν πρώτη επικύρωσή τῆς ἀπὸ τὸν Νήφωνα Β'. Τὸ διάστημα αὐτὸ ταιριάζει ἀπόλυτα στον Μάξιμο Δ', ἀφοῦ ὁ Νήφων Β' τον διαδέχτηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1497, δηλαδή τέσσερα χρόνια μετὰ τὸ ἔτος ζα'.

22. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., 225.

23. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς...», 51.

24. Κατάλογος ἱστορικός των πρώτων ἐπισκόπων και των ἐφεξῆς πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας και Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Νάυπλιο 1837, 171-172.

25. Τὸν κατάλόγο του δημοσίευσε ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς στη μελέτη του «Συμβολαὶ εἰς τὴν χρονολογίαν και ἱστορίαν των μεταγενεστέρων πατριαρχῶν Κ/πόλεως», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 4(1883-1884) 398.

Το τελευταίο αυτό χρονολογικό τεκμήριο μας προσφέρει ακόμη μία δυνατότητα : να περιορίσουμε το χρονικό διάστημα των δώδεκα μηνών που υποδηλώνει η γενική διατύπωση ἀπολέλυται καὶ ἡ παροῦσα συνοδικὴ πράξις... ἐν ἔτει ,ζα^ο' (σεπτέμβριος του 1492 - αὐγούστος του 1493) στα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493. Και ἰδού γιατί : το *terminus post quem* της επικυρωτικής πράξης που εκδόθηκε ἀπὸ τον Νήφωνα Β' εἶναι το θέρος του 1497, ὅταν ἀνέβηκε γιὰ δευτέρη φορά στον οἰκουμενικὸ θρόνον· μεταθέτοντας αὐτὸ το *terminus* τέσσερα χρόνια νωρίτερα, πρέπει να τοποθετήσουμε τὴν ἀρχικὴν πράξιν του Μαξίμου Δ' στο θέρος του 1493. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ διατύπωση *παρὰδραμόντων δὲ χρόνων καὶ μόνων τεσσάρων* δεν μπορεῖ παρὰ κατὰ προσέγγιση να προσδιορίζει το διάστημα που μεσολάβησε ἀνάμεσα στις δύο πράξεις, νόμιμο θεωροῦμε να περιορίσουμε το ἔτος ,ζα' στα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493.

Ἀνακεφαλαίωνω καὶ συμπεραίνω :

Ὁ κώδικας 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης των Ἱεροσολύμων ἔχει διασώσει, στα φφ. 156^v - 157^r, τὸ ἀντίγραφο μιᾶς συνοδικῆς πράξης που φέρει τὴν υπογραφή *Νήφων ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως* καὶ τὴ χρονολογία ,ζα'. Ἡ ὡς τώρα ἔρευνα βασιζόμενη στα δύο αὐτὰ στοιχεία ἀπέδιδε τὴν πράξιν στον πατριάρχη Νήφωνα Β', χωρὶς να ἔχει ἐπισημάνει τὴν ἀνακολουθία που ὑπάρχει μετὰξὺ τῆς υπογραφῆς καὶ τῆς χρονολογίας, ἀφοῦ στο διάστημα σεπτέμβριος 1492 ὡς αὐγούστος 1493 οἰκουμενικὸς πατριάρχης δεν ἦταν ὁ Νήφων Β'.

Ἀξιοποιώντας στοιχεία χρονολογικά που περιέχονται σε ἓνα κείμενο του 1572 καὶ ἀνιχνεύοντας τὴ διπλωματικὴ ὑφὴ τῆς πατριαρχικῆς πράξης που σώζεται στον ἱεροσολυμιτικὸ κώδικα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀποψη που ἀποδίδει τὴν πράξιν αὐτὴν στον Νήφωνα Β' πρέπει να ἀναθεωρηθεῖ, διότι ἡ υπογραφή που ἀναγράφεται στο ἀντίγραφο τῆς πράξης εἶναι πλασματικὴ. Ὁ πατριάρχης που τὴν ἐξέδωσε εἶναι ὁ Μάξιμος Δ' καὶ τὸ χρονικὸ διάστημα μέσα στο ὁποῖο μποροῦμε να τὴν περιορίσουμε εἶναι τα δύο πρώτα τετράμηνα του 1493.

Το κείμενο

Καὶ ἱατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν καλοῖτο παρὰ πᾶσι δικαίως |² δς τῇ τῆς τέχνης ἐπιμελεῖα φιλοπονώτερον χρώμενος τοῖς μάλιστα |³ κάμνουσι τὴν ὑγίαν χαρίζεται. Καὶ ποιμὴν ἐκεῖνος ἐπαινῆται |⁴ παρὰ Κ(υρίου), δς γινώσκει μὲν τὰ ἴδια πρόβατα, γινώσκειται |⁵ δὲ καὶ αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν πορευόμενος, |⁶ καλεῖ μὲν αὐτὰ κατ' ὄνομα εἰς μίαν δὲ συνάγει

μάνδραν |⁷ εἶτα καὶ ἐπὶ νομὰς σ(ωτη)ρίους ἐξάγει· οὗ μμηται κατὰ δύναμιν
 |⁸ πεφνκότες, οἱ τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν ἐγκεχειρισμένοι |⁹ τοῖς μάλιστα
 θεραπείας δεομένοις ὀφείλουσι βοηθεῖν. Τῷ |¹⁰ τύπῳ τοίνυν τούτῳ, καὶ ἡ
 μετριότης ἡμῶν ὡς οἶόν τε ἐξα¹¹ κολουθοῦσα, καὶ κανονικαῖς παραδό-
 σεσιν εἴκουσα, συνο |¹² δικῇ σαφηνεῖα τε καὶ διασκέψει ἀναγκαιότερον παν-
 τὸς πράγ¹³ ματος ἡγήσατο, καὶ τὴν παρὰ κανόνας διαιρεθεῖσαν εἰς |¹⁴ δύο
 τῆς Διαυλείας ἐπισκοπὴν τοῦ ποτὲ ἐξάρχου Ἀθηνῶν |¹⁵ χρηματίσαντος κῆρ
 Δωροθέου ἐκείνου τοῦτο πεπονηκός |¹⁶ ἐπὶ φιλοχρηματίας πράξει, εἰς μίαν
 αἰθις μετὰ τοῦ |¹⁷ Ταλαντίου ἐπισυνάψαι, καὶ μὴ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι
 ἐπι |¹⁸ σκοπὴν ἢ τε Διαύλεια καὶ τὸ Ταλάντιον, καὶ ἓνα ἀρχιερέα |¹⁹ καὶ
 ἐπίσκοπον εἶναι αὐτῆς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ὀνομαζόμενον, |²⁰ κατὰ τὴν
 ἀνέκαθεν ἐπικρατήσανσαν συνήθειαν. Τοῦ |²¹ οὖν θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου
 Ταλαντίου κῆρ Νείλου ἐπ' |²² αὐτὸ τοῦτο τῇ συνόδῳ παραβαλόντος καὶ αἰ-
 τήσαντος |²³ ὡς μὴ εἶναι ἐπισκοπὴν κατὰ τὸν πρῶτον τύπον, |²⁴ καὶ ἄμφω
 καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτῶν ἐπίσκεψις, ὑφ' ἐνὸς οἴκο²⁵ νομίαν ἔχη, καὶ ἡ
 μετριότης ἡμῶν συνοδικῇ τῶν ἱερωτάτων |²⁶ ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων γνώ-
 μη τοῦ δεῖνα καὶ δεῖνα τὴν παροῦσαν |²⁷ συνοδικὴν πράξιν τῇ ἀγιωτάτῃ
 ἐπισκοπῇ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου |²⁸ ἀνατίθῃσιν. Παρακελευόμεθα οὖν ἵνα
 ὁ θεοφιλέ(στατος) ἐπίσκ(οπος) |²⁹ κῆρ Νείλος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ
 ἐξῆς εἴη ἐπίσκοπος Διαυλείας |³⁰ καὶ Ταλαντίου γνήσιος· καὶ ὡς γνήσιος
 ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἐπ' |³¹ ἐξουσίαν ἔχη τὸ ἀγιάζειν τοὺς ἐκεῖσε πάντας χρι-
 (στια)νοὺς |³² τὸ εὐλογεῖν, τὸ χειροτονεῖν ἀναγνώστας, ὑποδιακ(όνους),
 διακ(όνους) καὶ πρεσβυτέρους |³³ καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ποιῆ μετὰ τῆς
 τοῦ ἱεροῦ συν³⁴θρόνον ἐγκαθιδρύσεως. Ὅφείλουσι δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ Διαυ-
 λείᾳ |³⁵ καὶ Ταλαντίῳ εὐρισκόμενοι πάντες χρι(στια)νοὶ ἀναδέχεσθαι αὐτὸν
 |³⁶ μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ εὐλαβείας ὡς ἀρχιερέα |³⁷ αὐτῶν γνήσιον,
 καὶ πνευματικὸν π(ατέ)ρα καὶ διδάσκαλον καὶ πείθεσθαι |³⁸ καὶ ὑπακούειν
 αὐτοῦ ἐφ' οἷς ἂν ἔχοι λέγειν τε καὶ νοθετεῖν |³⁹ αὐτοῖς ψυχοφελείαι καὶ
 σ(ωτη)ριώδεσι καὶ μηδεὶς ἔσται ὁ ἀντι |⁴⁰ τείνων αὐτῷ κατὰ τι, ἵνα μὴ τῷ
 βαρυνάτῳ ἀφορισμῷ |⁴¹ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθῇ, κἂν ὁποῖος ἄρα εἴη.
 Καὶ |⁴² εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ βεβαίωσιν ἀπολέλυται |⁴³ καὶ ἡ πα-
 ροῦσα συνοδικὴ πράξις τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐν ἔτει ,ζα^{ω'}. |⁴⁴ Νήφων ἐλέφ
 Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταν(τινουπόλεως).

8 οἱ: οἱ Π-Κ 18 ἢ τε: ἦτις Π-Κ 19 post αὐτῆς add. οἶδε Π-Κ 43 ,ζα^{ω'}: ,ζα'
 Π-Κ 44 post Κωνσταν(τινουπόλεως) add. νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμηνικός πατριάρχης
 Π-Κ.